

Rückert, een omstreden figuur Voor een stedeboouwer op de bres!

door Marjan Rossen*

De gemeente Tilburg wil de komende vier jaar honderd miljoen uitgeven voor verbetering van de binnenstad. Een jaar geleden lagen er stadsvernieuingsplannen waarvoor 380 miljoen nodig zou zijn. Politici echter bepaalden voorlopig alleen werken uit te voeren die het verval van de oude stad tot staan brengen. Een gelegenheid om de architect van de oude stad 'Rückert' voor het voetlicht te brengen.

Tilburg was rond de eeuwwisseling niet alleen een van de snelst groeiende, maar tevens een van de meest onregelmatig bebouwde steden van Nederland. Iedereen vestigde zich er naar believen en stadsuitleg was hoofdzakelijk het werk van particuliere exploitanten. Tot in de verste uithoeken stonden woningen of fabrieken.

Een van de positieve punten van de woningwet van 1902 was dat zowel volkshuisvesting als stedeboou werden behandeld. De buitengewoon snelle uitbreiding van steden kreeg door de voorgeschreven uitbreidingsplannen doelbewuste leiding. Althans, dat was de bedoeling. In Tilburg stelde de uitvoering van de wet het gemeentebestuur echter voor grote problemen. Allereerst was men in deze plaats helemaal niet gesteld op overheidsbemoeienis en verder voelde de kleine bovenlaag er niets voor om meer belasting te gaan betalen, wat onvermijdelijk uit de lastenverhoging zou voortvloeien. Daarom werd het al aanwezige personeel van de dienst Gemeentewerken belast met de uitvoering van de wet. B en W kregen echter herhaalde malen kritiek van hogerhand over de voortgang van de werkzaamheden én over de kwaliteit ervan.

Na tien jaar realiseerden B en W zich eindelijk dat zij ingewikkelde werken hadden uit te voeren zoals een uitbreidingsplan en ontegeningsplannen, een zuiveringssysteem, een nieuw rioolstelsel en een

bouwverordening. Ze zagen in dat hiervoor een gespecialiseerde ambtenaar bij Gemeentewerken moest worden aangesteld die "door zijne studie en praktische ervaring, boven de thans aan dien tak van dienst verbonden ambtenaren staat".

Rückert

Uit tien sollicitanten werd de voorkeur gegeven aan ir. J.H.E. Rückert. Deze was in 1879 in Amsterdam geboren en had al een goede reputatie opgebouwd als tweede luitenant-ingenieur en als ingenieur van Gemeentewerken in Leiden. In zijn referenties lezen we dat hij weliswaar niet katholiek is maar "hij is echter volstrekt geen drijver doch heeft eerbied voor eenieders geloof". Voor de katholieke Tilburgers was dit belangrijke informatie. Ze werden ervan verzekerd dat Rückert niet aan politiek deed.

Het personeel van Publieke Werken bij het vertrek van Rückert naar Den Bosch in 1917. V.l.n.r. zittend: W.A.H. van Gool, J.J. Haaselhorst, F.J.W. Krugers, Ir. J.H.E. Rückert, B. Ruigvoorn, H.W. Molthoff, J.P. van Noorden; 1e rij staande: A.H. Hosli, N. de Bont, J.Th. Drijvers, F.H.W. Henderson, J.B.M. van Eyck, A.M.C. Emmen, J.A.M. Kraanen, J.A. van Geelen, A.J. Spieringhs; 2e rij staande: I.J. Bloem, H.J.J. Peters, P.J. de Clippel, A.Th. de Visser, A.C.A. Storimans, J. de Rijk en C.J. Lucas

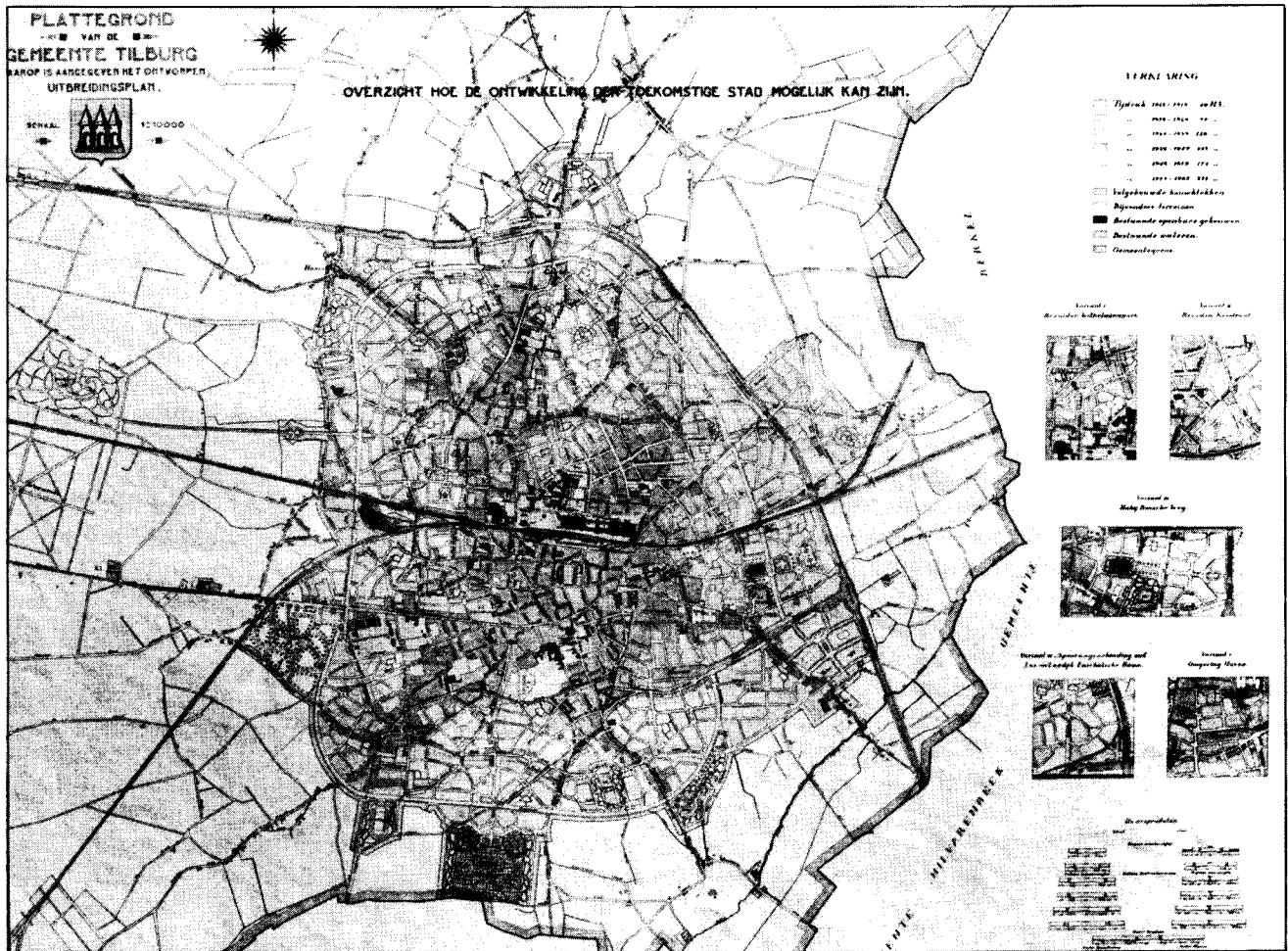
Wel was hij bekend om zijn sociaal gevoel en stond hij positief tegenover woningverbetering, tuinsteden en soortgelijke onderwerpen, doch was "volstrekt geen socialist, evenmin vrijzinnig democraat of iets dergelijks". Men kon gerust zijn. Op het eerste gezicht werd geen vreemde eend in de bijt gelaten. In een speciale instructie voor de Directeur van Publieke Werken werden zijn plichten en bevoegdheden uiteengezet. Rückert was behalve ijverig en ambitieus ook niet gespeend van een flinke dosis zelfvertrouwen. Al bij zijn sollicitatie stuurde hij twee krant artikelen mee waarin hij complimenten kreeg over de Leidse stadsontwikkeling.

Werk

Januari 1913 trad Rückert in dienst.

Na een inwerkperiode van een half jaar stroomden de nota's bij B en W binnen. Hij bestudeerde de demografische ontwikkeling van Tilburg, maakte een indeling van de bevolking naar sociale klassen en gaf aan wat de vermoedelijke ontwikkeling hiervan zou zijn. Hij in-

* mw. drs. M.J.J.G. Rossen is wetenschappelijk medewerkster aan de vakgroep nieuwste geschiedenis van de KU Nijmegen. Zij werkt aan een vergelijkend onderzoek naar het gemeentelijk volkshuisvestingsbeleid in Nederland na de invoering van de Woningwet voor de periode 1902-1925.

Ontwerp uitbreidingsplan 1917 (bijlage E) "overzicht hoe de ontwikkeling der toekomstige stad mogelijk kan zijn" in de periode 1915-1969. De kleine tekeningen rechts geven varianten weer

ventariseerde toekomstige behoeften voor verkeer, bedrijfs- en handelsinrichtingen, hygiëne en comfort. Eveneens onderkende hij in een zeer vroeg stadium de woningnood. Als adviseur van de woningbouwvereniging St.-Joseph realiseerde hij met behulp van enige raadsleden de eerste Tilburgse woningwetwoningen. Hij ontwierp een uitbreidingsplan waarmee hij landelijke bekendheid kreeg. Nu nog wordt dit plan in stedenbouwkundige literatuur aangehaald als voorbeeld.

Tegenstellingen

Een belangrijke tegenstelling vanaf het begin was toch de verschillende politieke en sociale geaardheid van de betrokkenen bij de uitvoering van de woningwet. Rückert was grootgebracht in het Westen, waar overheidsingrijpen niet alleen dringender was maar ook meer pleitbezorgers kende. In het conservatief-liberale Tilburg was men wars van elke inmenging. Bovendien voelde

de wethouder van Publieke Werken, Van Roessel, zich bedreigd door de voortvarendheid van Rückert. Van Roessel was sigarenfabrikant en had in feite weinig kennis van alles wat met Publieke Werken samenhang. Dat werkte zeer vertragend op de besluitvorming. We proeven tussen de heren een zekere competentiestrijd, die in het patriarchale Tilburg, waar burgemeester en wethouders gewend waren de zaken onder elkaar te regelen, in het nadeel van Rückert uitviel. Rückert mag dan wel geen partijpolitieke binding hebben gehad, maar we mogen hem toch rangschikken onder de vrijzinnigdemocraten.

Zijn belangrijkste taak was het maken van een uitbreidingsplan. De mobilisatie heeft echter voor de nodige vertraging gezorgd omdat de ontwerper onder de wapenen werd geroepen. Rückert werd gelegerd in Wormerveer en hield van daaruit contact met Tilburg. Zeer aardig is dat hij vanuit zijn legerplaats bij B

en W de instelling van een gemeentelijk grondbedrijf bepleitte waardoor de waardestijging van de grond door het bouwrijp maken, aan de gemeente zou toevloeien. Hij gaf precies aan hoeveel hectaren voor de uitvoering van het uitbreidingsplan tussen 1916 en 1969 zijns inziens aangekocht en geëxploiteerd moesten worden, en schreef aan Van Roessel: " 't Is misschien wel aardig dit voorlopig resultaat eens aan de andere wethouders mee te delen. Misschien zien de heeren dan zelf in dat er geen enkele aanleiding is om zich over het uitbreidingsplan financiële zorg te maken". Deze financiële bekommernissen waren het rechtstreekse gevolg van het zeer lage belastingcijfer in Tilburg. De economische politieke opvattingen van de bestuurders resulteerden in een belastingcijfer van 3%, in vergelijking met andere gemeenten het laagste cijfer. In plaats van dit cijfer te verhogen sprak men, evenals nu, voortdurend over bezuinigingen.

Conflict

De spanning tussen B en W en Rückert groeide uit tot een conflict. De botsingen tussen de directeur van Publieke Werken en het gemeentebestuur werden in de pers uitvoerig behandeld. Als de plannen van het nieuwe stadhuis bekend worden, vraagt men zich in de Nieuwe Tilburgsche Courant af welk gemeentebestuur een belangrijke dienst als Publieke Werken ergens driehoog achter zou wegstoppen. In Arnhem bijvoorbeeld had deze dienst een prachtig eigen gebouw, en het stond volgens deze krant vast "als B en W voor de vergadering van morgenavond even een retourtje naar Arnhem wilden nemen, dat ze dan stante pede hun zotte ontwerp terug zouden nemen". In Arnhem weten die mensen door de overzichtelijke inrichting van hun dienst alles. "En hier? Niks weten ze. Niet eens dat er woningnood is. Het heeft er den schijn van dat B en W Publieke Werken willen wegmoffelen. Gelijk ook de ambtenaren blijkbaar in staat van ongenade verkeerren". Men verweet B en W dat er ondanks het hameren van Rückert hierop, nog steeds geen grondbedrijf werkzaam was en dat het belang van een woningstatistiek niet werd ingezien, noch van Publieke Werken in het algemeen.

November 1916, werd bekend dat Rückert in Den Bosch had gesolliciteerd. Het artikel dat daarover werd gepubliceerd, was een verpletterende aanklacht tegen het dagelijks bestuur. Het frustreerde de directeur dat hij herhaaldelijk moest ondervinden dat goed door-dachte voorstellen door B en W werden verwaarloosd. In 1913 had hij al gewezen op de woningnood; na drie jaar was er nog niets gebeurd. Herhaaldelijk duidde hij terreinen aan die te koop waren en die de gemeente nodig zou hebben voor uitbreiding en waarmee de gemeente bovendien winst zou kunnen maken. Het belang van een woningtelling, meermalen bepleit, werd pas ingezien toen Keppler, een landelijke autoriteit op het volkshuisvestingsterrein, de burgemeester persoonlijk op de wenselijkheid ervan wees.

De laatste druppel

Het kwam herhaaldelijk voor dat de ambtenaren van Publieke Werken opdrachten kregen van de Secretarie. Rückert verloor hierdoor het overzicht op de werkzaamheden van zijn dienst. Bovendien was dit in strijd met de oorspronkelijke werkinstructies die in 1913 door B en W waren uitgegeven. Om zijn prestige hoog te houden gaf de directeur een dienstorder uit voor zijn ondergeschikte chefs waarin hij hun gebod voor de uitvoering van een door B en W gegeven opdracht eerst toestemming aan hem te vragen. Hierop gelastten B en W hem die order in te trekken. "Het prestige en het gezag zal blijven in de handen van B en W". Intussen verweet men Rückert toch dat er anarchie in zijn dienst heerste. Toen was de maat voor Rückert vol. Hij vertrok vanwege het absolute gemis aan medewerking van het dagelijks bestuur. Zowel in de pers als in de gemeenteraad werd druk uitgeoefend op B en W om pogingen in het werk te stellen Rückert voor Tilburg te behouden. In een zeer geheime gemeenteraadsvergadering verklaarde de voorzitter dat ook hij wel inzag dat er een bekwaam ambtenaar verloren zou gaan, maar, zowel zijn gezondheidstoestand, waarover zelfs in een geheime gemeenteraadsvergadering zeer geheim werd gedaan, als zijn gemis aan gezag moesten doorslaggevend zijn geen pogingen aan te wenden om hem hier te houden.

Het plan

Een van de grootste werken van Rückert was het uitbreidingsplan. Wat tegenwoordig 'de oude stad' heet, vormde de kern van dit plan, begrensd door de ringbaan. Het plan was voor die tijd zeer vooruitstrevend en daarnaast, niet geheel onbelangrijk, financieel uitvoerbaar.

Van zijn Tilburgse tijdgenoten heeft Rückert niet veel lof ontvangen. Van Roessel zag het ontworpen uitbreidingsplan als een voorbeeld van een mogelijke stadsuitleg, maar allerm minst zoals de stad zou moeten worden. Nog opvallender is dat veertien jaar later in een

artikel van zijn opvolger "Iets over onze stadsuitbreiding" de naam van de ontwerper van het plan, dat toch pas in 1958 door een nieuw plan werd vervangen, helemaal niet werd genoemd.

Ondanks alles heeft Rückert, tegen de stroom oproeënd, voor de stad Tilburg in vier jaar tijd veel tot stand weten te brengen. Alleen jammer dat men dat niet heeft willen zien. Rückert vertrok naar Den Bosch en stierf daar reeds na ruim een jaar als directeur van Gemeentewerken. Gênant feit voor Tilburg is dat men hem in die korte tijd al waardevol genoeg achtte om een brug naar hem te vernoemen.

bron: gemeentearchief Tilburg
gemeentearchief Den Bosch